

РОЛЬ ОБРАЗНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У АВТОРСЬКОМУ ІДІОСТИЛІ ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглянуто місце й функціональну роль образних фразеологізмів у авторському ідіостилі та особливості їх відтворення в перекладі творів англійської художньої літератури українською мовою. Матеріалом для аналізу слугує роман «Жовтий Кром» Олдаса Хакслі і його переклади українською. Зроблено спробу проаналізувати обґрунтованість застосування різних перекладацьких прийомів.

Проблема відтворення індивідуального стилю оригіналу мовою перекладу є однією з основних проблем художнього перекладу, адже завдання перекладача полягає в тому, щоб якомога точніше відтворити засобами іншої мови не лише зміст твору, а й максимально зберегти його мовну специфіку. Фразеологія відіграє важливу роль у створенні художньої образності, емоційності мовлення автора чи оповідача. Саме тому вона є одним із невід'ємних та найбільш актуальних компонентів авторського ідіостилу. На конкретних прикладах досліджено такі аспекти, як частотність вживання ФО, їхні стилістичні функції в тексті, індивідуально-авторські перетворення та їх вплив на вираження авторського задуму.

Завдяки методу кількісного аналізу здійснено спробу дати частотну характеристику досліджуваного явища, що дозволяє зробити висновок про вплив квантитативного співвідношення різних одиниць на формування ідіостилу автора. Окрім кількісних показників, проаналізовано, як саме застосовуються ФО, яку художню роль виконують.

Ключові слова: переклад, фразеологізми, ідіостиль, частотність, гра слів, Хакслі.

Постановка проблеми. Останнім часом з'являється дедалі більше досліджень, присвячених аналізу формотворчих засобів художнього тексту, у яких розглядаються одиниці різних мовних рівнів, специфіка їх вживання в поезії та прозі. Для перекладознавства такий напрямок досліджень має виняткове значення – у них розглядаються особливості індивідуально-авторського добору лексичних засобів, граматичних та синтаксичних конструкцій, адже будь-який художній твір (і перекладений також) є завжди суб'єктивним відображенням об'єктивного світу. Водночас фразеологічні одиниці є, з одного боку, одними з елементів, що формують ідіостиль автора, а з іншого – становлять неабиякі складнощі в перекладі. Отже, варто з'ясувати, яку роль ФО (фразеологічні одиниці) відіграють в ідіостилі та як вони відтворюються в перекладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення образних фразеологізмів завжди було актуальним для дослідників художнього перекладу. Про це свідчать праці Р.П.Зорівчак, С. Влахова та С. Флоріна, О.В. Куніна та ін. ФО залишаються в центрі уваги багатьох сучасних науковців. Загальним питанням присвячені праці В. Забіяки, І. Забіяки, Я. А. Барана, О. В. Назаренко та ін. Про ФО як компонент ідіостилу писали О.В. Лаврушина, М. В. Орехова. В українському перекладознавстві поки що ця проблема не досліджувалася.

Мета статті. На конкретних прикладах художнього перекладу розглянути особливості функціонування та відтворення фразеологізмів в авторському ідіостилі.

Виклад основного матеріалу. Проблема відтворення індивідуального стилю оригіналу мовою перекладу є однією з головних проблем художнього перекладу. За Я. І. Рецкером, завдання перекладача полягає в тому, щоб «передати засобами іншої мови цілісно і точно зміст оригіналу, зберегти його стилістичні та експресивні особливості». Він вважає, що адекватним можна вважати лише такий переклад, який не лише «передає те, що виражено оригіналом, але і так, як це виражено в ньому [1, 13]».

Фразеологія є одним із невід'ємних та найбільш актуальних компонентів авторського ідіостилу. Саме вона відіграє важливу роль у створенні образності, емоційності мовлення автора чи оповідача, допомагає індивідуалізувати образи персонажів тощо. Це пояснюється тим, що фразеологічне значення включає в себе в сконденсованій формі багато змістових шарів: сигніфікативний (що виражає понятійний зміст фразеологічної одиниці),

денотативний, структурний, етнокультурний та конотативний, що охоплює емоційні, оціночні експресивні та стилічні можливості фразеологічної одиниці (далі ФО). Не завжди всі ці шари присутні, однак часто в кожному з них у дуже сконденсованій формі міститься значний обсяг інформації.

За словами Н. М. Шанського, «в руках художників слова – письменників та публіцистів – фразеологізми стають одним з найбільш дієвих мовних засобів втілення художнього образу; їх використовують для створення мовленнєвої характеристики героя, для «оживлення» авторського мовлення тощо [2, 148]».

Тому досліджуючи ФО з точки зору індивідуального стилю письменника, цікаво простежити, наскільки можливо зберегти фразеологічний елемент ідіостилю при перекладі на іншу мову.

Найбільш значимою є саме експресивна функція ФО, тому на перший план виходить конотативний компонент фразеологічного значення. У художньому перекладі першочерговим завданням не завжди є просте відтворення семантичного значення ФО або дотримання фразеологічного перекладу. Значно важливішим є відтворення тих художніх функцій, які виконує ФО в тексті оригіналу.

Високий конотативний та художній потенціали ФО пов'язані з наявністю в них фразеологічного образу. Ще О. Потебня вказував, що образність окремих слів значно нижча, ніж образність словосполучень [3, 104]. З іншого боку, образність ФО відрізняється тим, що ФО є стабільними та загальновідомими, і тому новизна самого образу стерта. Фразеологічний образ є компонентом семантичної структури фразеологізму, одним з елементів плану змісту. Фразеологічний образ є тим наглядним уявленням, на основі якого ми сприймаємо цілісне значення ФО, яке виникло в результаті переосмислення вихідного значення словесного комплексу-прототипу [4].

Для дослідження текстоутворюючої функції ФО в тексті необхідно розглянути такі питання: 1) визначити частотність вживання ФО; 2) встановити, які саме ФО мають ключове значення в текстах; 3) проаналізувати стилістичні функції ФО, розглянути індивідуально-авторські перетворення ФО, мету та спосіб таких перетворень; 4) встановити, як ФО впливають на вираження авторської ідеї, розкриття задуму письменника.

Метод кількісного аналізу може дати частотну характеристику досліджуваного явища, що дозволяє зробити висновок про вплив квантитативного співвідношення різних одиниць на формування ідіостилю автора. У різних авторів частотність вживання ФО значно відрізняється. Однак вона може варіюватись і в окремих творах, залежно від їх жанру, тематики, образів героїв або періоду творчості, у якому ці твори були написані. Свідомо чи несвідомо застосувавши в перекладі дефразеологізацію або навпаки – фразеологізацію, перекладач у такий спосіб неточно відтворює ідіостиль автора, змінює його.

Однак природа фразеологізмів з точки зору психолінгвістики досліджена недосконало. Відкритим залишається питання, як саме вони використовуються. Чи це власне художній засіб, який вживається свідомо, чи вживаються вони «автоматично» з огляду на те, що в сконденсованій формі містять розширений, порівняно зі словом, обсяг семантичних значень, а також водночас і потужний експресивний заряд так само в сконденсованій формі. Природним є прагнення до мовної економії, тому логічним є використання коротких ФО замість розгорнутих конструкцій нефразеологічного характеру, які дозволили б передати той самий обсяг інформації. Підтвердженням глибокого вкорінення ФО в мовлення є дослідження, які аналізували корпус розшифровок інтерв'ю з особами, чия здатність до нормального спілкування поступово втрачається. Ці дослідження продемонстрували, що різного роду фіксовані фрази, в тому числі ФО, починають використовуватися частіше, причому здебільшого з передачею повного обсягу значень та конотацій, що їм властиві. Вживання вкорінених у мову та свідомість ФО дозволяє таким особам зберегти свою мовну компетенцію в той час, коли використання вільних словосполучень становить певні складнощі [5, 175-185].

Так само неоднозначним є питання про створення художнього твору. Неможливо провести чітку межу між самовираженням і обдуманим конструюванням певних художніх форм.

Однак переклад – це вже не так творчість, як творче відтворення. Саме тому варто завжди досконально з'ясувати, яку саме функцію відіграють ФО в тексті оригінального художнього твору, який їх конкретний внесок у втілення художнього задуму автора.

Наприклад, у романі Олдаса Хакслі «Жовтий кром» кількість фразеологічних одиниць є порівняно невеликою. На відібраних для порівняння цього показника 50 сторінках тексту оригіналу «Жовтого крому» міститься 37 образних ФО, а в тексті перекладу цих же розділів – 61 ФО. Тоді як на такій же кількості сторінок роману «Місячна долина» Дж.Лондона – 115 ФО в оригіналі і 113 фразеологізмів у перекладі.

Простий підрахунок засвідчує, що концентрація ФО у текстах двох авторів відрізняється майже у три рази. Велика насиченість одиницями фразеологічного рівня є однією з характерних рис, що можуть допомогти схарактеризувати ідіостиль автора.

Окрім кількісних показників, важливо з'ясувати, як саме застосовуються ФО, яку художню роль виконують. Так у Дж.Лондона ФО практично не трапляються в нарації автора, але повсюдно присутні в репліках персонажів. Переважно всі вони мають високу експресивність, належать до характерного мовного реєстру, соціально та етнокультурно марковані. У Дж.Лондона це один з інструментів формування живих та яскравих образів персонажів.

Ця риса простежується у творах різних авторів, зокрема Артура Конан Дойля. Загалом ФО значно частіше трапляються в прямій мові персонажів, ніж у загальному тексті наратора. Це допомагає шляхом контрастування яскравіше показати той чи той характер і загалом створити враження «живого» мовлення. Інша дистрибуція ФО в тексті перекладу призведе до нівелювання такого контрасту і послаблення художнього ефекту.

ФО можуть передавати таку інформацію про персонажа: соціально-культурний тип; професія, рід занять, образ життя; вони виражають емоційну реакцію персонажа.

Загалом фразеологія зближує авторську мову з розмовною, надає їй конотативні відтінки значень, яскравість та образність. Вона допомагає створити мовленнєвий портрет персонажа, відобразити не лише його соціальний тип, а й конкретні риси характеру.

У романі «Жовтий Кром» О.Гакслі ФО менше, вони є як у мові оповідача, так і в діалогах персонажів. Характерною собою є те, що ФО часто є центром навіть не стилістичних, а художніх конструкцій, поширених на кілька речень, а іноді й сторінок. Вони задають тон цілим фрагментам твору, вживаються okazionalno, у авторській модифікації, стають елементом алюзій та гри слів, зцементовують в єдине ціле певні відрізки тексту.

Так, перший розділ роману «Жовтий Кром» завершується реченням «He would take them by surprise». Тут використано ФО «take someone by surprise», що за словником «McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs» тлумачиться як «to startle someone; to surprise someone with something unexpected» (вразити, здивувати когось чимось неочікуваним).

Наступний розділ починається з речення «He took nobody by surprise ; there was nobody to take». Повторення ФО забезпечує зв'язок між розділами, а одна зі складових частин ФО «take» стає частиною гри слів, що створює певну іронічність – «there was nobody to take».

Цей випадок не становить значних складнощів і завдяки існуванню фразеологічних відповідників зі схожою структурою адекватно відтворюється у перекладі: «Він їх захопить зненацька»; «Нікого він не захопив зненацька; не було кого захоплювати».

Аналогічним є застосування автором ФО «Old days». За словником «Oxford American Dictionary» ФО трактується так: «a period in the past, often seen as significantly different from the present, esp. noticeably better or worse». Цей вираз пронизує цілий фрагмент роману: трапляється щонайменше п'ять разів на трьох сторінках тексту.

- «In the Old Days, before I had the Stars to help me, I used to lose thousands».
- «Denis would have liked to hear more about the Old Days».

- «Old Priscilla – not so old then, of course, and sprightlier – had lost a great deal of money, dropped it in handfuls and hatfuls on every racecourse in the country».

Складова частина ФО, лексема «Old», також є елементом гри слів. Вона використовується для означення героїні, якою вона була колись – «Old Priscilla», з одночасним запереченням буквального лексичного значення складової частини ФО («Old»).

«Dull as ditchwater, you'd think ; but no, I don't find it so. I don't regret the Old Days a bit».

«I can't think how I used to get on before – in the Old Days.»

ФО вживається з написанням з великої літери, що також свідчить про певну іронічність. Псевдо-пафосність такого написання створює алюзію на ФО «the good old days» («back in an earlier time which everyone remembers as a better time, even if it really wasn't»). – «McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs»). «Good old days» є певним кліше, що відсилає до періоду, який вважається кращим за теперішній. Воно є формою вираження ностальгічної романтизації минулого. У такий спосіб задається ностальгічно-іронічний тон усього відрізка тексту.

У перекладі ж гра слів «Old Days – Old Priscilla» зі спільним елементом «old» втрачається.

- «За Минулих Днів, до того як мені стали допомагати Зірки, я програвала тисячі».

- «Деніс охоче послухав би ще про Минулі Дні.»

- «Стара Прісілла – зрозуміло, в ті часи вона була не така стара й трохи жвавіша – розтринькала чимало грошей, вона сипала ними направо й наліво, роблячи ставки на всіх скачках, які тільки відбувалися у країні».

В перекладі відсутнє спільне слово у ФО, модифікованій версії ФО (чи аналогії до ФО) та «коментарі». Отже, невідтворення гри слів стоїть на грані з неправильним, неточним перекладом, адже не зрозуміло, чи мова йде про Прісіллу, якою вона була колись, чи про її вік зараз.

Можна запропонувати варіант перекладу «Old Days» – «Старі Дні/Старі Деньки». У такому разі гру слів буде збережено.

Загальною тенденцією вживання ФО в романі «Жовтий Кром» є те, що вони часто застосовуються для створення іронічної атмосфери.

Після практичної відсутності ФО в тексті, автор їх знову активно використовує в дев'ятому розділі, де на п'ятнадцяти сторінках подається текст релігійної проповіді одного з персонажів. Подача цієї проповіді є наскрізно іронічною. Персонаж, що є водночас автором проповіді, свято вірить в її геніальність, навіть видав її друком у вигляді брошури, періодично дістає з шухляди і перечитує, однак на паству вона не справляє ніякого особливого враження. Багаторазово повторювані ФО архаїчно-релігійного типу, які можна віднести до урочисто-піднесеного реєстру мовлення, створюють ефект, протилежний своєму словниковому змісту, іронічно підкреслюють колізію прагнень персонажа з «жорстокою реальністю».

Цей відрізок тексту є найбільш насиченою ФО частиною роману. Здебільшого у перекладі фразеологічність із відповідною функціонально стилістичною приналежністю збережено: «to fall into His hands / накликати на себе Його гнів»; «they blinded themselves to facts / вони закривали очі на факти»; «a white fire of righteousness, an angry fire.../це ж білий Пломінь Справедливості, гнівний племінь...»; «nothing broke the polite silence / ніщо не порушувало чемної тиші»; «had grown blunt, like an old dog's teeth... / який стерся, мов зуби старого пса»; «mighty empires have crashed in ruin to the ground... / могутні імперії оберталися в прах»; «God's wrath / гнів Господній»; «Second Coming / Друге Пришестя»; «famine is tightening its grip on every country in Europe / голод все сильніше стискує у своїх лаптах усі країни Європи»; «Inhabitants remained deaf to the preaching / більша частина світового населення лишилася глухою»; «great strides forward... / величезні кроки вперед»; «much light will clearly be thrown on the whole question / то й усю справу буде висвітлено набагато краще»; «False Prophet, the wolf in sheep's clothing, the agent of the devil working in the guise of the Lamb / Лжепророка, вовка в овечій шкурі, дияволового слуги, що діє під личиною Агнця».

Наступну ФО повторено декілька разів у підкреслено недоречний спосіб, що підсилює іронічно-комічний ефект: «like that of a thief in the night / як з'являється злодій вночі»; «Behold, I come as a thief / Ось я іду, як злодій»; «Armageddon might soon begin, and then, like a thief in the night / Армагеддон може незабаром початися, і тоді, як злодій уночі ...».

Ця ФО ще раз з'являється в романі майже через 100 сторінок, відсилаючи читача до тексту згаданої вище проповіді, що допомагає оживити образ персонажа: «At any moment, like a thief in the night, God might come» / «У будь-яку годину, як злодій вночі, може з'явитись Господь».

Автор українського перекладу «Жовтого Крому» В'ячеслав Вишневий вдало відтворює переважну більшість ФО, досягаючи функціонально-стилістичної та емоційно-експресивної адекватності. Так само збережено й обігрування складових частин ФО в суміжних частинах тексту. Наприклад, можна звернути увагу на речення: «He preached with fury, with passion, an iron man beating with a flail upon the souls of his congregation» / «Він проповідував пристрасно й несамовито, залізний чоловік, що ціпом молотив душі своєї пастви». Перед використанням ФО «iron man» багаторазово повторюється означення «iron»: «He was the man in the Iron Mask / це був чоловік у Залізній масці [...] Iron cheekbones / залізні вилиці [...], iron brow / низький залізний лоб, [...] iron folds / залізні зморшки, [...] his nose was the iron beak / ніс, ніби залізний дзьоб, [...] eyes set in sockets rimmed with iron / очі в глибоких оправлених залізом западинах».

Висновки. На прикладі проаналізованих перекладів та оригіналів текстів можна зробити висновок, що фразеологізми справді є важливим компонентом авторського ідіостилу, володіють яскравою образністю, емоційною насиченістю, етнокультурним колоритом. Їх використання у різних авторів, навіть на рівні одного тексту, відрізняється насамперед частотністю, а також різними варіантами типів та мовних реєстрів при застосуванні ФО. Найбільшу складність для перекладу становлять ті випадки, коли ФО вживаються в оказіональних модифікованих автором варіантах або є частиною гри слів.

Список використаної літератури

1. Рецкер Я. И. Перевод и переводческая практика. / Я.И. Рецкер. – М.: Междунар. отношения, 1974. – 216 с.
2. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. / Н.М. Шанский. – М.: Высшая школа, 1985. – 160 с.
3. Потебня А.А. Изъ записокъ по теории словесности. / А.А. Потебня. — Харьков: Изд-во М.П.Потебня, 1905. – 647 с.
4. Лаврушина, Е.В. Фразеология как компонент идиостиля И. С. Тургенева и проблема сохранения этого компонента в иноязычных переводах произведений писателя: автореферат диссертации кандидата филол. наук: спец 10.02.01 «Русский язык» / Е.В. Лаврушина. – М., 1999. – 20 с.
5. Maclagan Margaret. Fixed expressions, extenders and metonymy in the speech of people with Alzheimer's disease. / Margaret Maclagan // Phraseology. An interdisciplinary approach – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing House, 2008. – pp. 175-191.
6. Гакслі Олдос. Жовтий Кром / О. Гакслі [пер. з англ., В. Вишневого]. – К.: Український письменник, 2011. – 226с.
7. Huxley Aldous. Crome Yellow / Aldous Huxley. – London: Chatto & Windus, 1921. – 326 p.
8. Лондон Джек. Місячна Долина / Д. Лондон [пер. з англ., В. Черняхівської]. – К.: «Сяйво», 1927. – 610с.
9. London Jack. The Valley of the Moon / Jack London. – New York.: The Macmillan Company, 1913. – 552 p.
10. Дойль Артур Конан. Пес Баскервілів: роман: Пер. з англ. / А.К. Дойль. – Київ-Ляйпціг: Українська накладня, б. р... – 279 с.

Одержано редакцією 30.01.2015 р.

Прийнято до публікації 03.02.2015 р.

Анотація. Мовчан Б.В. Роль образних фразеологізмів в авторському ідіостилі і їх воспроизведення в англо-українському перекладі. В статті розглядається місце і функціональна роль образних фразеологізмів в авторському ідіостилі і особливості їх воспроизведення в перекладі англоязычної художественної літератури на український язык. Матеріалом для аналізу слугує роман «Желтый Кром» Олдаса Хакслі, а також произведения Джека Лондона и Артура Конан Дойля и их переводы на украинский язык. Осуществлена попытка проанализировать обоснованность применения различных переводческих приемов.

Проблема воспроизведения индивидуального стиля оригинала на языке перевода является одной из ключевых проблем художественного перевода, ведь задание переводчика состоит в том, чтобы целостно и точно воссоздать средствами другого языка не только то, что выражено оригиналом, но и так, как это выражено в нем. Фразеология играет важную роль в создании образности, эмоциональности речи автора или рассказчика, помогает индивидуализировать образы персонажей. Именно поэтому она является одним из неотъемлемых и наиболее актуальных компонентов авторского идиостиля. В процессе исследования функций ФО в тексте рассмотрены такие аспекты, как частотность употребления, стилистические функции, индивидуально-авторские модификации ФО и их влияние на выражение авторского замысла.

Благодаря методу количественного анализа осуществлена попытка дать частотную характеристику предмету исследования, что позволяет сделать выводы о влиянии количественного соотношения различных единиц на формирование идиостиля автора. Кроме количественных показателей, проанализировано, как именно ФО применяются, какую художественную роль играют.

Ключевые слова: перевод, фразеологизмы, идиостиль, частотность, игра слов, Хаксли.

Summary. Movchan B. Role of English image-bearing idioms in author's idiosyle and ways of rendering them in the Ukrainian translations. The article aims to research the role and functions of image-bearing idioms in the idiosyle of the author and ways of rendering it in the Ukrainian translations of English fiction. The analysis is based on the novel *Crome Yellow* by Aldous Huxley and its Ukrainian translation. The article attempts to analyze the effectiveness of decisions made in the process of translation.

Rendering the individual style of the original in translation is one of the key issues of the literary translation. The task of the translator is to accurately convey by means of target language the sense of source text and to do it in the way which is used in the source text. Phraseological units play the essential role in the process of creating figurativeness and emotiveness of authors or narrators speech. It also helps to create individual images of the characters. That is why it is one of the essential elements of author's idiosyle.

In this research we analyzed such aspects as frequency of idioms usage, their stylistic functions in the text, occasional transformations of idioms and their influence on expression of author's concept.

Quantitative analysis method facilitates the attempt to characterize the phenomenon in question statistically, which allows us to come to conclusions concerning the influence of the quantity of various units on the author's idiosyle. The specific features of idiom's usage and artistic role were also analyzed.

Keywords: translation, idioms, idiosyle, play of words, Huxley, frequency.